

مقدمه‌ای بر تاریخ نویسی علم

نویسنده
هنگه کراگ

مترجم
امیر حاجی‌زاده

تهران، ۱۳۹۶

مقدمه‌ای بر تاریخ نویسی علم

مؤلف: هلگه کراگ

مترجم: امیر حاجی زاده

ناشر: پژوهشکده تاریخ اسلام

مدیر نشر: خلیل قویدل

چاپ اول: ۱۳۹۶

شمارگان، ۱۰۰۰

چاپ و صحافی: چاپ تقویم

ردیف انتشار: ۷۲

۱۶۵۰۰ تومان

کلیه حقوق برای پژوهشکده تاریخ اسلام محفوظ است

خیابان ولیعصر (عج)، خیابان شهید عباسپور، خیابان رستگاران، شهرز شرقی، شماره ۹
تلفن: ۳ - ۸۸۶۷۶۸۶۱ - ۸۸۶۷۶۸۶۰ - ۸۸۶۷۶۸۶۰ - ۸۸۶۷۶۸۶۰
web: www.ptc.ac.ir

سرشناسه:	کراگ، هلگه، ۱۹۴۴ - Kragh, Helge
عنوان و نام پدیدآور:	مقدمه‌ای بر تاریخ‌نویسی علم / نویسنده هلگه کراگ؛ مترجم امیر حاجی‌زاده.
مشخصات نشر:	تهران: پژوهشکده تاریخ اسلام، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری:	۲۷۶ص: جدول، نمودار.
فروست:	پژوهشکده تاریخ اسلام: ۷۲.
شابک:	978-600-7398-44-9: ۱۶۵۰۰۰ ریال
وضعیت فهرست‌نویسی:	فیا
یادداشت:	عنوان اصلی: An introduction to the historiography of science
یادداشت:	کتابنامه: ص. ۲۵۵.
یادداشت:	نمایه.
موضوع:	علوم - تاریخ‌نویسی
موضوع:	Science - Historiography
موضوع:	علوم - تاریخ‌نویسی
موضوع:	Science - History
موضوع:	علوم - تاریخ
موضوع:	تاریخ‌نویسی
شناسه افزوده:	حاجی‌زاده، امیر، ۱۳۶۵ - مترجم
رده‌بندی کنگره:	Q۱۲۵/۳۳۳۷ ۱۳۹۶
رده‌بندی دیویی:	۵۰۷/۲۲
شماره کتابشناسی ملی:	۴۷۰۴۴۱۰

سخن اول

تاریخ هر امت و جامعه‌ای بیانگر فرهنگ و تمدن آن است. به همین دلیل، علم تاریخ در میان علوم، جایگاهی ویژه یافته است. جامعه اسلامی به عنوان یک امت جهانی، دارای چهارده قرن سابقه تاریخی با ابعاد و عناصری روشن و بدون ابهام است. اهمیت این پیشینه تاریخی و ابعاد گوناگون آن، مانند فرهنگ، تمدن، علوم، اخلاق، فلسفه و هنر و نقش بی‌بدیل آن در تمدن جهان معاصر، تلاش گسترده دانشگاه‌ها و دانشمندان غربی را نیز در راه تحقیق و مطالعه این تاریخ عظیم برانگیخته است؛ تا بدان پایه که معتبرترین منابع و اطلاعات پژوهشی در حوزه‌های گوناگون تاریخ اسلام را در مراکز علمی غرب می‌توان سراغ گرفت.

به‌رغم توجه ویژه پژوهشگاه‌های دنیای غرب به اسلام، به علت ناتوانی ذاتی آنها از شناخت اسلام ناب و حقیقی - به دلیل عدم دسترسی مستقیم و به دور از تحریف به منابع اصیل، و لاجرم اطلاع محدود پژوهشگران از زمینه‌ها و پس‌زمینه‌های یک تحقیق علمی جامع، آغاز حرکتی اساسی و همه جانبه از سوی دانشمندان اسلامی به منظور تصحیح و تکمیل تلاش‌های گذشته ضروری است. اگر این حرکت، گسترده، غنی و متکی بر پیشرفته‌ترین روش‌های پژوهشی آغاز شود، بی‌شک تغییرات بنیادی در مسیر این گونه مطالعات در پژوهشگاه‌های مهم دنیا در زمینه تاریخ اسلام و مسائل مختلف آن دور از دسترس نخواهد بود.

هدف اساسی از تأسیس پژوهشکده تاریخ اسلام - که هم اکنون در آغاز راه است - گام زدن در راه تحقق این آرمان می‌باشد. این پژوهشکده با همت و پیگیری استادان ارزشمند تاریخ اسلام و

رشته‌های پیوسته به آن، آغاز به کار کرده و برای نیل به اهداف مقدس خود، آمادۀ همکاری با همهٔ کسانی است که به این اهداف ایمان دارند. از این‌رو، پاسخگویی به هزاران پرسش را که در خلال مطالعۀ ۱۴ قرن تاریخ اسلام مورد توجه خواننده و به خصوص پژوهشگران قرار می‌گیرد، وجهۀ همت خود قرار داده است. تحقق این مهم با روش‌های گوناگون دنبال می‌شود، که نشر آثار پژوهشی استادان و کارشناسان - به صورت تألیف و یا ترجمه - مانند اثر حاضر، از جمله آنهاست. البته برنامه‌هایی همچون تشکیل کارگاه‌های تخصصی، نشست‌های علمی تخصصی و حمایت از پروژه‌های پژوهشی موردنیاز، نیز برای تحقق هدف یاد شده در حال پیگیری و اجراست که ضرورت دارد کیفیت و کمیت آنها افزایش یابد.

این مرکز، هم‌اکنون با شش گروه علمی و زیر نظر شورای علمی فعالیت می‌کند، که ان‌شاءالله به زودی تعداد آنها به دو برابر افزایش خواهد یافت. از جمله اقدامات کم‌سابقۀ پژوهشکده، تأسیس دانشنامۀ جغرافیای تاریخی جهان اسلام است که بزودی اولین مجلد آن عرضه خواهد شد. این دانشنامه با ریاست یکی از استادان در هفت گروه علمی مشغول فعالیت است و هزاران مدخل را - تاکنون - همراه با منابع اصلی آن در پایگاه اینترنتی عرضه کرده است تا دسترسی محققان به منابع را آسان کند.

پژوهشکدهٔ تاریخ اسلام به‌وسیلهٔ پایگاه اینترنتی خود با همهٔ پژوهشگران و علاقه‌مندان به مطالعۀ در سراسر جهان پیوند برقرار می‌کند. این پایگاه، علاوه بر انعکاس همهٔ فعالیت‌های این مرکز علمی، بازتاب‌دهندۀ فعالیت‌های علمی انجام شده توسط مراکز و اشخاص دیگر در این رشته است. با فعال شدن پایگاه مزبور، دسترسی پژوهندگان به مرکزی جامع و همه‌جانبه، که انعکاس‌دهندۀ همهٔ آثار موجود در زمینهٔ تاریخ اسلام باشد، میسر خواهد شد.

علاوه بر آن، هم‌اکنون کتابخانۀ تخصصی (حقیقی و مجازی) فعال است و به تدریج فعال‌تر خواهد شد. از خداوند بزرگ، برای این تلاش و همهٔ تلاشگران در راه حق و حقیقت، آرزوی موفقیت می‌کنم.

سیدهادی خامنه‌ای

رئیس پژوهشکدهٔ تاریخ اسلام

فهرست مطالب

مقدمه مترجم	۹
مقدمه مؤلف	۱۱
فصل اول: وجوه تحول تاریخ علم	۱۳
فصل دوم: تاریخ علم	۳۷
فصل سوم: اهداف و توجیهات	۵۱
فصل چهارم: عناصر نظریه تاریخ	۶۱
فصل پنجم: عینیت در تاریخ	۷۵
فصل ششم: تبیین‌ها	۸۷
فصل هفتم: تاریخ فرضی	۹۹
فصل هشتم: ساختار و ساماندهی	۱۰۵

فصل نهم: ناهمگونی و در-زمانی در تاریخ علم	۱۲۱
فصل دهم: ایدئولوژی و اسطوره‌ها در تاریخ علم	۱۴۳
فصل یازدهم: منابع	۱۵۹
فصل دوازدهم: ارزیابی مواد منابع	۱۷۵
* نظریه اتمی دالتون	۱۸۱
* آزمایش‌های گالیه	۱۸۸
فصل سیزدهم: تاریخ‌های دانشمندان	۱۹۷
فصل چهاردهم: تاریخ تجربی علم	۲۰۷
فصل پانزدهم: رهیافت زندگینامه‌نویسانه	۲۱۹
فصل شانزدهم: پیشه‌نگاری	۲۲۷
فصل هفدهم: تاریخ‌نگاری علم‌سنجانه	۲۳۷
منابع و مآخذ	۲۵۵
نمایه	۲۷۲

مقدمه مترجم

کتاب حاضر دست کم از دو جهت اهمیت دارد. اول از حیث موضوع آن که علم است. در ایران، هم عنان با خودباوری فرهنگی، میل بر گذار از ترجمه به تولید علم فزونی گرفته است. در این حوزه، ما رشد مفاهیمی چون علم بومی، علم دینی، توسعه علمی و رواج کرسی‌های نظریه‌پردازی را شاهدیم. با این حال، جای خالی منابع کمک‌رسان به مباحث علم‌شناسی به شدت احساس می‌شود. در این کتاب، نویسنده از خلال بازاندیشی چارچوب‌های نظری، امکان فهم چگونگی نشو و نمای علم بر بستر تاریخی و درک چندوجهی این پدیده را فراهم می‌کند.

منزلت دوم کتاب، اهمیتی است که در حوزه روش‌شناسی برای علوم انسانی (و نه فقط تاریخ) به همراه دارد؛ به همین دلیل اگرچه موضوع کتاب، تاریخ‌نویسی علم است، مطالعه دقیق آن، برای رشته‌های دیگر علوم انسانی نیز سودمند است. در پایان از دوست بزرگوارم محمد غفوری عزیز، بابت پیشنهاد ترجمه و همراهی تشکر می‌کنم.

این کتاب را به مادر و خاطره پدرم تقدیم می‌کنم.

امیر حاجی‌زاده

مقدمه مؤلف

موضوع کتاب حاضر مواردی است که از نظر من جزو ملزومات تاریخ‌نگاری علم است. بحث من بر مسائلی متمرکز است که به گمانم تقریباً در هر مطالعه جدی تاریخی علم، صرف‌نظر از موضوع و دوره دارای اهمیت اساسی است. البته هر نوع رهیافت، رشته و دوره، مسائل تاریخ‌نگاری خاص خود را دارد که اغلب آنها را بدون بررسی رها کرده و یا توجه اندکی داشته‌ام. برای مثال، در این کتاب دربارهٔ علم در دوره پیش از ۱۵۰۰ به صورت پراکنده آمده و به مسائل ویژهٔ تاریخ اجتماعی و نهادی علم، توجه کمتری شده است.

به جز این محدودیت‌ها، موضوعات مهم دیگری نیز مورد بحث من نیست؛ زیرا به طور غیرمستقیم به موضوع اصلی کتاب مربوط می‌شوند؛ مثلاً دیدگاه‌های فلسفی مختلف مربوط به توسعه تاریخی علم، مانند نظریهٔ تاریخ‌نگاران کوهن، لاکاتوش و دیگران و همچنین مطالب مربوط به نیروهای پیش‌برندهٔ توسعهٔ علمی، در این کتاب بحث نشده‌اند.

ساختار کتاب به شرح زیر است. فصل اول، جدا از بقیه کار، یک طرح کلی دربارهٔ پیشاتاریخ تاریخ علم ارائه می‌کند. فصول دوم تا هفتم، به طور اعم به مسائل مربوط به تاریخ‌نگاری می‌پردازد. به عنوان یک مقدمه بر نظریهٔ تاریخ، جهت کار بست بر تاریخ علم مطرح می‌شود. به عنوان یک رشتهٔ تاریخی، تاریخ علم متمایل به تأملات نظری‌ای است که در تاریخ عمومی نیز معتبر است. مشارکت‌کنندگان در این حوزه، خواه دانشمند و خواه مورخان، باید با این مسائل آشنا باشند. در فصل‌های هشت تا ده، بحث من دربارهٔ برخی از

مشکلات عمومی در تاریخ‌نگاری عمومی از علم است؛ که شامل مشکلات دوره‌بندی، کارکردهای ایدئولوژیک و تنش‌های بین تاریخ‌نگاری در زمان و همزمانی است.

بقیه کتاب شامل استفاده انتقادی و تحلیل منابع تاریخ علم و مسائل مرتبط است. در حالی که تجزیه و تحلیل منابع، یک امر اساسی برای هر رشته تاریخی است. در برخی موارد، مورخ علم با دشواری‌های منحصربه‌فردی در این زمینه مواجه است. یکی از مشکلات، امکان بازسازی تجربی تاریخ است؛ در نهایت، در دو فصل آخر به بررسی انتقادی رهیافت‌های کمی در تاریخ علم پرداخته‌ام.

نسخه ابتدایی این کتاب را ژان لاندثیر نیلسن از زبان دانمارکی به انگلیسی ترجمه کرد. شورای پژوهش دانمارکی برای علوم انسانی از این کار حمایت کرده است که بنده سپاسگزار این پشتیبانی می‌باشم. همچنین این کتاب از پیشنهادات مختلف و اظهارات انتقادی دو داور بهره‌مند شده است.

هَلگ کِراگ

ژوئن ۱۹۸۶